

Vándorszínházi dramaturgia a 21. században. Petőfi Sándor és a vajdasági Tanyaszínház esete

OLÁH TAMÁS

A vajdasági Tanyaszínház fennállásának 45. évében a társulat vezetősége úgy döntött, hogy azzal emlékeznek meg a „kerekedő” évfordulóról, hogy meghívják a színház két megálmodóját s egyben az első évek legmeghatározóbb alkotóit, hogy vegyenek részt legújabb előadásuk elkészítésében.

Hernyák György az akkor épp másodéves rendezőhallgató és Kovács Frigyes, frissen végzett színész – az első magyar újvidéki színművészosztály diplomása – 1978 tavaszán vették a fejükbe, hogy létrehoznak egy olyan utazó színtársulatot, mely a vajdasági kistelepülések magyar nemzetiségű nézők számára készíti előadásait. A szerbiai magyarok abszolút többsége ma is falvakban és kisvárosokban él, s ugyan a társulat alapító tagjai is szinte kivétel nélkül rurális közegből származtak, az ottani lakosság esztétikai igényei ismeretlenek voltak előttük. „Olyan közönség számára kínálták fel előadásaikat, mely ezeken kívül a színjáték semmilyen válfajával nem találkozott korábban, s ez döntően befolyásolta elváráshorizontjukat és a befogadás módját.”¹

A huszoneves fiatal művészek „a hetvenes évek végének posztdramatikus formanyelvi törekvései[ről]” látszólag tudomást sem véve „a 18. és 19. századi vándorszínjátszás formai és esztétikai hagyományához nyúltak vissza.”² A társulat azóta is minden nyáron újraszerveződik egy-egy produkció erejéig, amelyet néhány hetes próbafolyamat után

egy nagyjából másfél hónapos turné keretében huszonöt-harminc alkalommal, minden este más-más játszóhelyen adnak elő a szabad ég alatt. Az esti előadások után színpadot bontanak, megpihennek, majd reggel továbbindulnak a következő falu felé. A hang- és fénytechnikuson kívül műszaki személyzet nem segíti munkájukat, sőt háttérmunkásaik sincsenek. A színészek díszleteket építenek és festenek, hegesztenek, ácsolnak, kosztümöket varrnak, parókákat és kellékeket gyártanak, akárcsak az utazó társulatok hőskorában az akkori alkotók. A Tanyaszínház együttesének gerincét az Újvidéki Művészeti Akadémián épp felsőfokú színművészeti tanulmányaikat folytató egyetemisták alkotják, akikhez önkéntes alapon hivatásos színészek és meghívott amatőrök is csatlakoznak. Tehát túlnyomó többségben mindmáig huszoneves fiatalok lépnek színre estéről estére, s mindeközben alapélménnyé válik számukra e sajátos szabályok szerint működő élet- és alkotóközösségben való létezés és színházcsinálás, valamint az a tapasztalat is, hogy éves vándorútjuk során közvetlenül találkozhatnak tágabb szülőföldjük legkülönbélebb, de identitásukban többnyire osztozó közösségeivel.³

A Tanyaszínház évtizedeket átívelő tevékenysége az egész régióban egyedülálló, hiszen a szocialista Jugoszláviában alakult társulat megélte Josip Broz Tito rendszerének teljes összeomlását (1989), a délszláv pol-

¹ OLÁH Tamás, „»Eljutunk még Shakespeare-ig!«: A Tanyaszínház első öt évadának (1978–1982) színházi formakereséséről”, *Híd* 86, 8. sz. (2019): 100–110, 100.

² Uo., 103.

³ Lásd bővebben Tamás OLÁH, „The Self-Definitions of the Hungarian Minority in Vojvodina in the Performances of the Tanyaszínház (Grange Theatre)”, *Theatron* 17, No. 4. (2023): 53–61. doi: 10.55502/the.2023.4.53.

gárháborúkat (1991–1999), az ország 1999-es NATO-bombázását, a Milošević-rezsim megdöntését (2000), és aktív maradt a rendszerváltozást követő, máig tartó időszakban is. Mindezt úgy, hogy – a 2020-as év kivételével – egyetlen nyáron sem szakította meg tevékenységét. Az évek során pedig az eklatánsan változó körülmények között eklatánsan változó közösség(ek) önidentifikációját is rendszeresen színre vivő előadások alkotóinak – a közösség tagjaiként – törvényszerűen újra és újra kellett definiálniuk önmagukat is, sőt mi több e folyamat során nemcsak tematizálták a szerbiai (jugoszláviai) magyar kisebbség rendkívül összetett önértelmezési folyamatát, de tevékenységükkel részt is vettek abban.⁴ A Tanyaszínház előadásait nézve a közösség mindig is önmagáról gondolkodott. Nem túlzás azt állítani, hogy az együttes az évek során a közösségbe leginkább integrálódott vajdasági magyar kulturális intézménnyé vált.

Noha a szervezeti felépítés szempontjából sok minden módosult az elmúlt közel fél évszázadban, az alkotói szándékok és repertoárpolitikai elképzelések szinte változatlanok maradtak. A Tanyaszínház művészei a közösség létállapotára reagáló, a vándorszínházi formához eredményesen adaptálható szövegeket tűztek és tűznek műsorra.

A társulat történetében nem előzmény nélküli, hogy a kerek jubileumok közé eső évtizedek derekán merül fel a visszatekintés, az összegzés és értékelés igénye, s mindezekelőtt az alkalmi produkciók elkészítésének vágya. 1982-ben, munkásságuk ötödik évében sikerült megvalósítani a kezdettől fogva áhított tervet: Shakespeare-t játszottak a bácskai porban, Csipak Angéla, a trupp első dramaturgja pedig ez alkalomból egy tanulmányban elemezte saját tevékenységüket.⁵ A huszonötödik évforduló apropóján

⁴ Uo., 54–55.

⁵ Lásd CSIPAK Angéla, „Ötéves a Tanyaszínház”, *Híd* 46, 9. sz. (1982): 1072–1077.

Kukorica Jancsi vándorlását nézve ismerhett magára és színházára a közönség, a harmincötödik évben pedig Gyarmati Kata dramaturg *Mérföldkő* című, kifejezetten a Tanyaszínház számára íródott szövege tematizálta a társulat és nézőinek dilemmáit. Ezek a jubileumok nemcsak az együttes – kultúrpolitikai botrányoktól sem mentes⁶ – múltbéli közösségteremtő tevékenységének áttekintésére és a tapasztalatok összegzésére nyújtottak ideális alkalmat, de jelenkori pozíciójának megfogalmazására, sőt a jövőbeli célok kijelölésére is. Nem történet ez másként a 45. évadban sem.

A Magyar Országgyűlés egy határozatával Petőfi Sándor-émlékvé nyilvánította a 2022–2023-as éveket a költő születésének (1823. január 1.) kétszázadik évfordulója alkalmából. Számos magyarországi és határon túli kulturális intézmény döntött úgy, hogy egy-egy projektummal reagál a kezdeményezésre, köztük a Tanyaszínház is, melynek vezetősége így kettős évforduló jegyében kezdte meg a negyvenötödik nyári szезon előkészületeit, melyekhez dramaturgként csatlakoztam. Eredeti megbízásom még arra szolgált, hogy Hernyák György társulatalapító-rendező – régóta dédelgetett – tervei nyomán adaptáljam *A helység kalapácsa* című vígposzt a vándorszínház sajátos követelményeinek megfelelően, ám hamar felismertük, hogy kihagyott ziccer volna nem tematizálni a fiatal vándorszínhász, Petrovics Sándor alakját, párhuzamot vonni a 19. század és a jelen huszonéves, utazó színházcsinálói között, s egyúttal elgondolkodni az utóbbiak misszióján.

Az elmúlt évtizedek tapasztalatai egyértelművé tették, hogy a közönség azokra az előadásokra reagál a legintenzívebben, melyek zenés-énekes betéteket is tartalmaz-

⁶ Lásd OLÁH Tamás, „»Magyar a magyar ellen«: Ödön von Horváth–Lénárd Róbert: *Kazimír és Karolina* (r.: Lénárd Róbert, Tanyaszínház, 2021)”, *Híd* 88, 1. sz. (2022): 73–87.

nak, és kézenfekvő volt, hogy az anyaghoz Petőfi verseit fogjuk felhasználni.⁷ Az alkotócsapathoz az ugyancsak veteránnak számító tanyaszínházcsináló, Bakos Árpád énekes, zeneszerző is csatlakozott, aki a nyolcvanas évek elején került először a társulat közelébe, majd olyan előadásoknak szerezte a zenéjét, mint *A sárkány* (1987), az *Amphitruo* (1989) a *Csantavéri passió* (1993), a *Két úr szolgája* (1995) vagy a *Kir Januli, avagy az ördög tudja* (2006). Petőfi vándorszínijátást és a színészi pályát tematizáló költeményeinek megzenésítésén a szöveggönyv megalkotásával párhuzamosan dolgozott.

A szöveggönyv megírását megelőző kutatómunkám alapjául elsősorban két monográfia, Fekete Sándor *Petőfi, a vándorszíniész*⁸ című műve, továbbá Kerényi Ferenc *Petőfi Sándor élete és költészete*⁹ című kötetének vonatkozó fejezetei szolgáltak.

Kapóra jött, hogy az életrajzírók és a kortársak is csak kevés biztos információval szolgálhatnak azokról az évekről, amikor a fiatal költő apja intelmei ellenére vándorszíniésznek állt. Annyi bizonyos, hogy a fővárosi diákévek alatt Petőfi nemcsak „a színházak körül ólálkodott”,¹⁰ de statisztaként¹¹ a kullisszák mögött is megfordult, majd katonai szolgálata után (tizenöt évesen vonult be) hamarosan megtalálta a módját, hogy maga

⁷ *Az első dal, Ideál és való, Nem megyek én innen sehova... Színiészdal.*

⁸ FEKETE Sándor, *Petőfi a vándorszíniész* (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1969)

⁹ KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete és költészete* (Budapest: Osiris Kiadó, 2022)

¹⁰ Idézi az apa, Petrovics István szavait uo., 37.

¹¹ A statisztika kifejezést a korban a „színházi szolgákra” használták. Petőfi maga sorolja fel feladatait egy levelében: „hordtam a színpadra a székeket és pamlagokat, s a színészek parancsára kocsmába szaladtam sérért, borért, tormás kolbászért stb.” Idézi uo., 54.

is színésznek álljon, s viszonylag rövid időn belül több utazó társulathoz is csatlakozott.

Ma sem tudjuk pontosan, hogy 1841 tavasza és 1844 tele között pontosan merre járt az akkori Magyarország területén, és mely együttesek tagjaként áll közönség elé. A bizonyítható események között rendkívül sok a kitöltésre váró fehér folt, a színészi ambíciókat nevelgető költő gyakran tűnik el a kutatók szeme elől. Ez adta az ötletet, hogy a Tanyaszínház előadásának fókuszába egy olyan vándortársulat kerüljön, mely egyetlen színháztörténetünkben sem szerepel – lévén, hogy sohasem létezett –, ám alakjait, eszközeit tekintve nagyon is hasonló a korabeli truppokhoz, céljainak tekintetében pedig a Tanyaszínház együtteséhez.

A vajdasági vándortársulat ars poeticáját ugyanis egyfajta színházi nevelésnek is tekinthetnénk. Noha előadásaik sohasem érik el a részvételiségnek az alkalmazott színházi formákra jellemző szintjét, a színházi nevelési foglalkozásokhoz hasonlóan „erkölcsimorális, mikro- és makrotársadalmi kérdéseket járnak körül”, s céljuk a „fókuszba helyezett problémáról való közös gondolkodási keret kialakítása”, mely lehetővé teszi, hogy nézőik meghatározzák az adott „problémához fűződő személyes viszonyulásukat.”¹² E pedagógiai szándékból következik, hogy a Tanyaszínház mindenkor alkotói tudatosan olyan történeteket visznek színre, és e színrevitelt olyan műfaji keretek, minták felhasználásával végzik, melyek a társadalmi rétegződés szempontjából vertikálisan és horizontálisan egyaránt erősen tagolt és korosztályi szempontból is változatos közönségük számára jól ismertek és olvashatóak. Nemcsak felhasználják, de újra is olvasásuk a dramaturgikus hagyományokat annak érdekében, hogy saját történeteik által pozícionálják kisebbségi közösségüket a társada-

¹² TAKÁCS Gábor, „Padlíváza a színpadon”, *Színház* 42, 2. sz. (2009): 42–49, 42.

lomban.¹³ Ennek érdekében az egyébként máshol játszódó történeteket szívesen lokalizálják, így azok sajátos helyi színeket nyernek, továbbá gyakran élnek allegorikus és parabolisztikus fogalmazásmódokkal, még ha az ábrázolás mimetikus keretek között marad is. Az Erzsébet-kori Shakespeare-előadásokhoz hasonlóan a Tanyaszínházban is „egymás mellé kerül a jellemkomikum, a vaskos, altesti humor és az emelkedett gondolati tartalom.”¹⁴ Ennek jegyében a 2023 nyarán bemutatott, *Útkeresők* című produkcióban is egy komikus és egy analitikus történetstílus fonódik össze egymással.

A játék keretes szerkezetű. A prologusban Kovács Frigyes látszólag civilben lép a nézők elé. Úgy tűnik, mintha ünnepi beszédet mondana. Elárulja, hogy negyven éve, huszonnyolc évesen állt utoljára a Tanyaszínház színpadán. A társulat megalapításának körülményeiről, annak szerepéről, társadalmi vívmányairól fogalmaz személyes hangon – sok rögtönzéssel a turné aktuális eseményeire utalva –, de amikor egy ponton a közel kétszáz évvel korábban színésznek álló Petőfi Sándorról kezd beszélni, világossá válik, hogy monológja közben – fokozatosan kosztümöt váltva – átlényegült Kétszery Szabad Vilmos¹⁵ színigazgató szerepébe, ezzel kapcsolatot teremtve jelen, múlt és régmúlt között.

Ezt követően egy kocsmai életképpel indul el a cselekmény az immár benépesült, falusi fogadót megjelenítő színpadon. Hernyák

¹³ OLÁH, „The Self-Definitions...”, 54.

¹⁴ OLÁH, „»Eljutunk még Shakespeare-ig!«, 109.

¹⁵ Neve egyrészt Kétszery József (1809–1889) színigazgatóra utal, akinél – saját bevallása szerint – Petőfi is játszott egy rövid ideig, másrészt arra a gesztusra, hogy szerepét Kovács Frigyes mellett a turné egyes állomásain a Tanyaszínházzal egyidős Kovács Nemes Andor alakította, aki természetesen személyes történeteket oszt meg.

a korai Tanyaszínház-előadások világát idézi meg, amikor a középkorban népszerű farceok és vásári komédiák formai jegyeit használja a kocsmánép ábrázolása során. E műfajok elsősorban az előadók fizikai teljesítményére, s nem „valamely szöveges vagy szimbolikus jelentés létrehozására” épültek,¹⁶ az intellektuális humor eredendően nyelvi természetével szemben „az alak és a színész testi mivoltát” hangsúlyozták.¹⁷ Esetükben – mint ahogyan a Tanyaszínház esetében is – a „bohóckodás és a »költői szabadság« álarc mögött az ösztönösség és a felszabadító nevetés diadalmaskodik a gátlások és a tragikus félelmek felett.”¹⁸ Nem véletlen, hogy a játék során ezek a színészek improvizációin alapuló, farce-jellegű epizódok aratták a leghangosabb sikert a közönség körében (koreográfus: Crnkovity Gabriella).

Az *Útkeresők* története szerint Kétszery Szabad Vilmos kicsiny, mindössze héttagú vándortársulata egy meg nem nevezett faluba érkezik – mely akár a Tanyaszínház aktuális állomása is lehetne –, hogy *A helység kalapácsából* ismert Szemérmetes Erzsók (Bagi Natália) fogadójában eljátsszák a kor népszerű vígjátékát, *A peleskei nótáriust*.¹⁹ A felkészülés és díszletállítás közben azonban nemcsak az ifjú Petrovics Sándor (Kőműves Csaba Bence) tűnik fel váratlanul – Borostyán²⁰ állneven –, hogy felvételét kérje a tár-

¹⁶ Patrice PAVIS, „Vásári komédiás”, in Patrice PAVIS, *Színházi szótár*, ford. GULYAS Adrienn et alii, 471–472. (Budapest: L’Harmattan Kiadó, 2006), 471.

¹⁷ Patrice PAVIS, „Farce”, in PAVIS, *Színházi szótár*, 138–139.

¹⁸ Uo., 139.

¹⁹ Petőfi *A peleskei nótáriusban*, Gaál József komédiájában lépett először színpadra 1841-ben egy Balaton környékén vándorló, hatfős társulat tagjaként 1941-ben. Három szerepet is játszott. KERÉNYI, *Petőfi...*, 55

²⁰ Petőfi vándorszínészként a Rónay és a Borostyán állneveket is használta.

sulatba, de a vígeposzát ihlető/felidéző események is lejátszódnak a nézők szeme előtt, melyek végzetes hatással vannak a meghirdetett produkcióra.

Itt érdemes rögzítenünk, hogy *A helység kalapácsának* szüzséje a feltételezések szerint valós eseményeken alapszik. Kiskunfélegyházán 1829–1830-ban hosszú hónapokig szolgáltatott beszédtemát a közvélemény számára, hogy „a részeges Kántor, Szabó Ferenc elcsábította Nemesi Mihály harangozó feleségét, amiért a férj pofozkodással vett magának elégtételt.”²¹ Az iskolai szünetekben hazalátogató ifjú Petrovics Sándor előbb vagy utóbb minden valószínűség szerint hallhatott a botrányos ügyről, mely megragadhatta képzeletét. Később, rövid vándorszínészi pályafutása során feltehetőleg számos hasonló történetmagot, motívumot és figurát gyűjtött össze.²² Akár efféle ihlető alakok is lehetnének az *Útkeresők* kocsmájában megjelenő szereplők. Szemérmetes Erzsók és Szélestenyérű Fejenagy (Ágyas Ádám) mellett természetesen ott van a – Petőfi által meg nem nevezett, de a Tanyaszínház színpadán Feriként szint valló – kántor (Gusztony Endre), annak felesége, Amazon-természetű Márta (Nagy Evelyn), s a falu egyéb figurái: Korsós Lapocka József bírósági (Kéri Sándor Botond), Vércse Piroska csaplároslány (Arnold Zsófia), továbbá Ozsonna Gáspár (Szőnyi Márton) és Balázs (Mendrei Zolt) cigányzenészek. Bár a Petőfinél kulcs szerephez jutó Harangláb, a „fondor lelkű egyházfi”, Bagarja, a csizmakészítő és Csepű Palkó, „a tiszteletes két pej csikájának jókedvű abraolója” nem jelennek meg az adaptációban, dramaturgikus funkcióikat és szövegeiket más szereplők – a vándortársulat egyes tagjai – veszik át. Így a csábítási ki-

²¹ KERÉNYI, *Petőfi...*, 29

²² Ne feledjük, hogy *A helység kalapácsa* volt a költő első könyve, mely alig két és fél héttel színészi „bukása” után jelent meg 1944 októberében.

sérletet és annak megtorlását tematizáló történetzál tartalmazza *A helység kalapácsának* összes dialogikus sorát s annak epizódjait, természetesen az adott szituációkhoz igazítva azokat.

Az utazó színházcsinálás mindenkor gyakorlatát és viszontagságait megjelenítő másik történeti egység eredeti párbeszédéből bontakozik ki, melyek számos jelöletlen idézetet tartalmaznak Petőfi Sándor verseiből,²³ leveleiből és naplójából, a kortársak, Blaha Lujza, Szuper Károly, Egressy Gábor, Vörösmarty Mihály és Gaál József műveiből, továbbá Hernyák György, Kovács Frigyes és a Tanyaszínház tíz évig vezető legendás színész-rendező, Soltis Lajos korábbi interjúiból és nyilatkozataiból.²⁴

A színészek érkezésekor a kocsmárosnő elhessegeti az okvetetlenkedő falusiakat, hogy a társulat zavartalanul készülhessen az esti előadásra. A lejárópróbát megjelenítő szegmens a szereplők jellemzésére szolgál, és klasszikus, a nézők számára is jól olvasható vígjátéki mintákat követ. Ismerős toposz a folytonosan rivalizáló komika és tragika, Cipelle Borcsa (Hodik Annabella) és Tövisházi Kanóc Aranka (Dedovity Tomity Lea) civódása, a kétfalás díszmester, Kistompa Zsigmond (Sadiković Marijo) burleszkbe illő botladozása vagy Szekerce Panna (Szalma Antónia) segédszínész esetlen közeledése a társulat sztárjához, a színpadon hőszerelemként, azon kívül pedig intrikusként cselekvő Bakó Sámuelhez (Dudás Dániel).

A rosszul sikerült próba után a kétségbeesett társulatvezető megnyílik a mindig ré-

²³ *Első esküm; Levél egy színészbarátomhoz; A virágnak megtiltani nem lehet; Szeretlek, kedvesem!; Felköszöntés; Dalaim; Egressy Gáborhoz; Ha férfi vagy, légy férfi; Világosságot!; Lehel vezér.*

²⁴ Soltist az előadás ezen felül azzal is megidézi, hogy neve első helyen szerepel az italtartozásokat összesítő palatáblán, a söntéspult felett.

sen lévő sűgő és ügyelő, Eibenschütz Rózi (Greguss Lilla) előtt.²⁵ Először ismerjük meg alkotói hitvallását: ugyan tudja, hogy a közönség körében „a korcsmárosok, a falubírók és az ispánok” által megrendelt²⁶ komédiák mindig sikert aratnak, meggyőződése, hogy „a mi embereink, a falusiak” pontosan értenék Shakespeare-t is. A replika utolsó szavainak már az épp megérkező Petrovics is fültanújává válik: „De lesz még itt Shakespeare! Esküszöm magának, hogy én, Kétszery Szabad Vilmos nem nyugszom addig, amíg itt, az Alföld porában nem fogunk Shakespeare-t játszani! Eljutunk még Shakespeare-ig, Rózi!”²⁷

Petrovics a felvételét kéri a társulatba segédszínészent, de már a következő jelenetben kiderül, hogy nemcsak a színház érdekli, hanem Cipelle Borcsa is, akinek már régóta csapja a szelet.²⁸ Ugyan a színésznő

²⁵ Eibenschütz Rózi a szabadkai Népszínház első állandó társulatának a sűgője volt.

²⁶ Utalás a nagy médiavisszhangot és közfelháborodást kiváltó 2021-es esetre, amikor a vajdasági Magyar Nemzeti Tanács elnöke ellehetetlenítette a *Kazimír és Karolina* című előadás nyári turnéját, mivel az véleménye szerint az elvárt „fölszabadult öröm és kacagás, az okos gondolkodás és a népmesei bölcsesség helyett az öncélú közönségességet, a parttalan ízléstelenséget, a közönség alpári provokálását és a színpadi megszólalás vállalhatatlanságát jelenített[e] meg.” Lásd OLÁH, „»Magyar a magyar ellen«...”, 75.

²⁷ Az utolsó mondat szó szerint idézi Soltis Lajos szavait. Lásd VIDA DARÓCZI Júlia, „Tanyaszínház másodszer”, *Magyar Szó*, 1980. júl. 24., 12.

²⁸ A visszaemlékezések szerint az aszódi diákevek alatt a kamasz Petőfit valóban elbűvölte egy Borcsa nevű színésznő. Valószínűleg László Borbáláról lehet szó, aki Balogh István vándortársulatával 1837 májusa és júniusa között tartózkodott a településen. Lásd KERÉNYI, *Petőfi...*, 44.

ezúttal is visszautasítja, a fiatalok dialógusából kiderül, hogy miként tekintenek a színházra pályakezdőként. Önreflexív mondataik egyértelműen utalnak a 45 éves Tanyaszínházra is. Borcsa tisztában van vele, hogy minden, amit a színpadon tesznek hamis, de elhiszi, hogy valamiképpen „mégis valóságos”, „tétje van”, még akkor is, ha „a színész lekötve csügg egy rövid bilincsen, amit úgy hívunk: jelen. Bármit is csinálunk, eltűnik. Nem fognak emlékezni rá” – állítja.²⁹ Petrovics viszont kijelenti, hogy őt elsősorban az emberek foglalkoztatják: „Micsoda kaleidoszkóp, mozgó panoráma! Eleven alakok, mondatok vésődnek a szívembe. [...] Ahogyan a saját tiszta törvényeik szerint élnek. Ez a szabadság érdek. Az ő szabadságuk.”³⁰

Kétszery Szabad Vilmos az előadás központi jelenetében szintén a népről, saját közegeéről beszél Petrovicsnak, aki nem tud szabadulni a Borcsától hallottaktól:

PETROVICS: Nem tudom, hol van a helyem, Vilmos úr! Hogy mi vagyok s miért vagyok...³¹ [...] Én egy egész nemzethez akarok szólni, de ki fog meghallgatni egy segédszínészt?

KÉTSZERY: Miket beszélsz, fiú?

PETROVICS: Ha nem bocsátom le időben a hírnév horgonyát, elmegy szavaimmal az idő hajója.³² Na de itt? Hogyan?

KÉTSZERY: Értelek én, de ha örök hírnévről álmodsz, azt itt nem fogod meg-

²⁹ Petőfi *Egressy Gáborhoz* című versének sorait parafrázeálja.

³⁰ A replika Jászai Mari írásának sorait idézi: „De minő kaleidoszkóp, micsoda mozgó panoráma volt ez az élet Petőfinek! Hány olyan eleven alak vésődött azalatt a lelkébe, akiket azóta mind ismerünk a verseiből!” JÁSZAI Mari, „Petőfi és a színészet”, in *Petőfi-album*, 21–32 (Budapest: Pesti Napló, 1907), 28.

³¹ A *Világosság*! című vers sorai.

³² Az *Egressy Gáborhoz* című verset parafrázeálja.

kapni. Nekünk nem az a jussunk. És mégis itt kell lennünk...

PETROVICS: De mi végre?

KÉTSZERY: Azért, mert itt van dolgunk!

PETROVICS: A kérdések kérdése nem a „lenni vagy nem lenni?“, uram, hanem, hogy használ-e a világnak, aki érte föláldozó magát?³³

KÉTSZERY: Én meg tudom mutatni az embereknek, hogy kiket kövessenek és kiktől óvakodjanak. Hogy hogyan lehetnek jobbak, mint amilyenek.³⁴ Érttem én, hogy a tömeg kedvére kell lenni, de egy magyar színigazgatónak nem lehet egyedüli célja a közönségcsődítés, a szórakoztatás, hanem az erkölcs-simitás, a nemzetiség terjesztés, a nyelvallérozás...³⁵

PETROVICS: De uram, én...

KÉTSZERY: Nekünk nemcsak az a feladatunk, hogy nekik játsszunk, hanem, hogy értük játsszunk. Lassan mindenki eltűnik ezekről a tanyákról. Kiürülnek az ivók, az iskolák, a templomok. Elmennek a városokba.³⁶ Lassan nem lesz itt más, csak egy nagy sír kimerített képe. Lehet, hogy a te helyed nem itt van, de ameddig még ők itt vannak, addig én is itt maradok. Mert, nekem itt van dolgom.

Kétszery a *Nem megyek én innen sehova* című dal eléneklése után távozik, hogy a történet szerint a piactéren folytassa a nézőcsa-

³³ A *Világosságot!* című vers sorai.

³⁴ A replika Kovács Frigyes egy korábbi megszólalását parafrázeálja Siflis Zoltán *Tolja a szél a szekeret* (2002) című, a Tanyaszínházról szóló dokumentumfilmjéből.

³⁵ A *Regélő* című korabeli lap tatai levelezőjének sorait idézi. Lásd [sz. n.], „Levelezések. Tata, máj. 21-én”, *Regélő*, 1843. jún. 1., 1403–1407, 1405.

³⁶ A vajdasági magyarságot hatványozottan érintő gazdasági emigrációra utal.

logatást a társulat fiatal tagjaival.³⁷ S míg Petrovicsot megbénítja a töprengés, a hősszerelmes Baky Sámuel Harangláb szövegeivel arra sarkallja a kocsmába visszatérő bús szerelmes kántort, hogy lépjen a tettek mezejére, és valljon színt Erzsók előtt. Persze in flagranti a vallomás fültanúja lesz Széles-tenyerű Fejenagy is, aki kirobbantja a vígeposz jól ismert tömegverekedését, melybe természetesen a színházcsinálók is belekeverednek – a fokozatosan felocsúdó Petrovics pedig bőszén jegyzetel –, és mivel Baky úr lábát töri a küzdelemben, a hamarosan kezdődő előadás is veszélybe kerül. Még szerencse, hogy Petrovics önként vállalkozik rá, hogy átveszi a szerepét – mondván, fejből tudja a szövegeit, hiszen statisztá korában számtalanszor átmásolta *A peleskei nótáriust*.³⁸ Kétszery kijeleti, hogy ez lesz a segédszínész jutalomjátéka.³⁹

Hamarosan tehát megkezdődik az előadás az előadásban, de már Petrovics első megjelenésénél világossá válik, hogy hazudott. Maga helyett váratlanul Kétszery Szabad Vilmost szólítja a színre, és arra kéri,

³⁷ A hagyomány szerint a Tanyaszínház társulata az esti előadások előtt körbejárja az őket vendégül látó település utcáit, és énekszóval csábítják a lakosságot színházba.

³⁸ Általában a statiszták – és kezdő vándorszínészek – feladata volt a korban az is, hogy a darabokról és színlapokról kézzel írt másolatokat készítsenek.

³⁹ Petőfi színészi pályája során egyetlen egyszer, 1843-ban kapott jutalomjátékot. Szerepei közül a *Lear király* bolondját (akkori fordításban bohócát) választotta, s március 25-én el is játszotta Kecskeméten, Szabó József társulatával. Jókai Mór úgy emlékszik vissza, hogy a figurát „igen szomorúnak vette; komoly filozófiát játszott benne, s egy cseppet sem álcázta magát: egészen Petőfi volt, s ezért nem is tetszett a publikumnak. Hisz nem volt abban semmi bolond!” Idézi KERÉNYI, *Petőfi...*, 92

hogyan mondja el a nézőknek Lear király pusztaságbéli monológját.⁴⁰ E dramatikus helyzet lehetőséget teremt rá, hogy kiderüljön, miként értelmeződik egy Shakespeare-monológ a vajdasági porban a huszonegyedik század húszas éveiben. A Tanyaszínház társulata Kétszeryvel együtt újra eljut Shakespeare-ig.

A hatalom színeváltozásáról és a bűnök elszámolásáról szóló monológ után a társulatigazgató távozik, s Petrovics ismét magához ragadja a szót. Vallomásában a falusi környezetből származó, a közösségéért tenni akaró művész alakja jelenik meg:

PETROVICS: Tudják, én színész akartam lenni, hogy elérjek a néphez, aki felnévelt, és tükröt tarthassak eléjük.⁴¹ De be kell lássam, hogy beszélni jobban tudok, mint játszani. És ma arra is rájöttem, hogy el kell mennem innen, hogy ezt a népet segíteni tudjam.⁴² A

⁴⁰ PETROVICS: [...] Messze innen, korokkal mielőttünk pedig élt egy angol költő, aki egymaga fele a teremtésnek. Kétszery Szabad Vilmos, ennek a társaságnak az alapítója annak idején többször is eljátszotta alakjait. De önöknek, tisztelt hölgyek, kisasszonyok, urak és ifjak, még soha, pedig tudja, hogy pontosan értik azt, amiről beszélnek. Kétszery uram, arra kérem, hogy ma a korcsmárosok és falubírók kívánalmi helyett szavaljon Shakespeare-t nekünk! Talán ők sem fognak megharagudni!

⁴¹ Kovács Frigyes megszólalását parafrazeálja a *Tolja a szél a szekeret* című filmből.

⁴² Arra a 2023 tavaszán nyilvánosságra került, magyarországi médiavisszhangot is kiváltó hírre utal, mely szerint a Forum Könyvkiadó Intézetben – a legnagyobb vajdasági magyar kiadóban – „felsőbb utasításra” több könyvet egyszerűen kihúztak az az évre előlátott kiadványok listájáról azzal az indokkal, hogy vajdasági származású, szülőföldjükhöz kötődő, helyi témákkal foglalkozó és rend-

szabadság az én világom. De bárhol is legyek, én ezeknek a kunyhóknak leszek a mécsvilága.⁴³ Hallani fognak még rólam. Ígértem. Jegyezzék meg, hogy a nevem többé nem Borostyán segédszínész és nem is Petrovics Alex. Petőfi Sándor vagyok, költő!⁴⁴ Hallgassanak ezekre a színészekre itt mögöttem! Ők mindent tudnak! *(lelép a színpadról és elindul a közönség sorai között, majd egy ponton megáll)* Hölgyeim és uraim, Kétszery Szabad Vilmos szerepében Kovács Frigyes! *(eltűnik a közönségben)*

Ezzel Kovács visszatér a színpadra, és bezárja a keretjátékot. Minden játszót maga mellé szólít, és együtt mondják el, mit jelent számukra a Tanyaszínház. Elhangzik, hogy „45 év alatt huszonhárom generációnyi színész és félmillió néző fordult meg” a vándortársulat színpada körül. A fináléban közösen, saját nevükben éneklék el Petőfi Sándor *Színészdalát*.

Az *Útkeresők* című előadás 2023-ban a tartomány magyar lakosságának – de elsősorban a fiatal felnőtteknek – a szülőföld elhagyásával kapcsolatos dilemmáit a falusi közösségét elhagyó, de azért tenni akaró Petőfi Sándor dilemmáival helyettesítette be. A Petőfi-legendárium jól ismert elemei mellett a hagyományos dramaturgia struktúráit és a korabeli komédiák toposzait használta fel annak érdekében, hogy a közösség és a művészek viszonyáról fogalmazhasson a vajdasági magyar társadalomba leginkább be-

szerelesen hazajáró szerzőik nem Vajdaságban, hanem Magyarországon élnek. Lásd KRUSOVSKY Dénes, „Családi ügyek: Kézi vezérelt kultúra a Vajdaságban”, *Magyar Narancs*, 2023. máj. 24., 9–11.

⁴³ Petőfi *Lehel vezér* című versének egy sorát parafrazeálja.

⁴⁴ Ez az önbejelentő mondat több játszóhelyen is nyílt színi tapsot kapott.

ágyazott kulturális intézmény, a Tanyaszínház közönsége számára.

Bibliográfia

KERÉNYI Ferenc. *Petőfi Sándor élete és költészet*. Budapest: Osiris Kiadó, 2022.

KRUSOVSKY Dénes. „Családi ügyek: Kézi vezérelt kultúra a Vajdaságban”. *Magyar Narancs*, 2023. máj. 24., 9–11.

OLÁH Tamás. „»Eljutunk még Shakespeare-ig!«: A Tanyaszínház első öt évadának (1978–1982) színházi formakereséséről”. *Híd* 86, 8. sz. (2019): 100–110.

OLÁH, Tamás. „The Self-Definitions of the Hungarian Minority in Vojvodina in the Performances of the Tanyaszínház (Grange Theatre)”. *Theatron* 17, No. 4. (2023): 53–61.

doi: [10.55502/the.2023.4.53](https://doi.org/10.55502/the.2023.4.53).

PAVIS, Patrice. „Farce”. In Patrice PAVIS, *Színházi szótár*, fordította. GULYÁS Adrienn et alii, 138–139. Budapest: L’Harmattan Kiadó, 2006.

PAVIS, Patrice. „Vásári komédiás”. In Patrice PAVIS, *Színházi szótár*, fordította. GULYÁS Adrienn et alii, 471–472. Budapest: L’Harmattan Kiadó, 2006.

SIFLIS Zoltán., *Tolja a szél a szekeret.*, 2002.

TAKÁCS Gábor. „Padlóváza a színpadon”. *Színház* 42, 2. sz. (2009): 42–49.

VIDA DARÓCZI Júlia. „Tanyaszínház másodszor”. *Magyar Szó*, 1980. júl. 24., 12.